

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 321.013

**І. О. КРЕСІНА,
О. М. СТОЙКО**

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ДЕРЖАВИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ***

Відновлення територіальної цілісності держави розглянуто у контексті феномена держав де-факто, які активно почали досліджуватися лише з початку ХХІ ст. З'ясовано роль міжнародного визнання для урядів невизнаних держав; встановлено чинники, що сприяють мирному врегулюванню конфліктів з материнською державою. Проаналізовано умови, що

© КРЕСІНА Ірина Олексіївна – доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

© СТОЙКО Олена Михайлівна – доктор політичних наук, ст. науковий співробітник відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

---

* Стаття виконана у рамках наукового проекту «Політичні та міжнародно-правові механізми деокупації та відновлення територіальної цілісності держави: світовий досвід і Україна».

сприяють сецесіоністським рухам, що і породжують проблему відновлення територіальної цілісності.

Ключові слова: територіальна цілісність, суверенітет, держава де-факто, сецесія, мирне врегулювання.

Кресина И. А., Стойко Е. М. Территориальная целостность государства и перспективы непризнанных государств

Восстановление территориальной целостности государства рассмотрено в контексте феномена государств де-факто, ставших объектом активного изучения только с начала XXI ст. Определена роль международного признания для правительств непризнанных государств; выявлены факторы, содействующее мирному урегулированию конфликтов с материнским государством. Проанализированы условия, содействующие сецессионистским движениям, порождающим проблему восстановления территориальной целостности.

Ключевые слова: территориальная целостность, суверенитет, государство де-факто, сецессия, мирное урегулирование.

Kresina Iryna, Stoyko Olena. Territorial integrity of the state and prospects of unrecognized states

Restoration of the territorial integrity of the state was considered in the context of the phenomenon of de facto states, which became the object of active study only from the beginning of the XXI century. The role of international recognition for the governments of unrecognized states is defined; factors that contribute to the peaceful resolution of conflicts with the parent state have been identified. The conditions facilitating the success of secessionist movements that generate the problem of restoring territorial integrity are analyzed.

Key words: territorial integrity, sovereignty, de facto state, secession, peaceful settlement.

Територіальна цілісність – один з основоположних принципів міжнародного публічного права, який закріплює недоторканність території держави від посягань з боку інших держав шляхом застосування військової сили або загрози силою. Цей принцип вперше був закріплений п. 4 ст. 2 Статуту ООН 1945 р., а згодом у Декларації про зміцнення міжнародної безпеки від 16 грудня 1970 р., Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1 серпня 1975 року. Крім цих документів територіальна цілісність України гарантується і низкою міжнародно-правових договорів, насамперед так званим Будапештським меморандумом¹, сторонами якого є Великобританія, США і Росія. Ці країни взяли на себе зобов'язання поважати незалежність, суверенітет та існуючі кор-

дони України, утримуватися від погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності України. Вони також запевнили, що жодна їх зброя не буде використана проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим способом, згідно Статуту ООН.

ООН у своїй Резолюції від 24 березня 2014 року «Територіальна цілісність України» закликала усі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати жодних змін статусу АР Крим на основі референдуму, проведеного 16 березня 2014 року, і утримуватися від будь-яких дій чи кроків, які можна було б витлумачити як визнання будь-якої зміни такого статусу².

Відновлення територіальної цілісності України, що відбулося у результаті анексії Криму та самопроголошення незалежності так званими Донецькою та Луганською народними республіками, важливе не лише з точки зору відновлення її суверенітету над цими територіями, а й пов'язане із виконанням Києвом своїх міжнародних зобов'язань, закріплених, зокрема, у Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року³. Згідно із ст. II Україна зобов'язалася не приймати передачі від кого б то не було ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв, а також контролю над такою зброєю або вибуховими пристроями ні безпосередньо, ні опосередковано, але не може дотриматися взятого зобов'язання щодо АРК Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей. Це завдання ускладнюється тим, що у 2014 році вперше з часів завершення Другої світової війни частина території суверенної держави була включена до складу іншої.

Проблема відновлення територіальної цілісності тісно пов'язана із долею невизнаних держав. Після проголошення незалежності Косово Дж. Кітінг опублікував рекомендації, яким повинні слідувати сецесіоністські рухи для досягнення своїх цілей: 1) переконатися у наявності підстав для реалізації права народів на самовизначення; 2) проголосити незалежність; 3) отримати визнання; 4) приєднатися до клубу суверенних держав (зокрема вступити в ООН)⁴. Однак далеко не завжди квазі-державним утворенням вдається дійти до останнього пункту, свідченням чого є існування чотирьох груп країн залежно від ступеня їх визнання ООН:

1) члени ООН, не визнані, хоча б одним членом ООН (Південна Корея не визнана Північною Кореєю, Вірменія не визнана Пакистаном, Кіпр не визнаний Туреччиною, КНР не визнана 23 державами, Ізраїль – 24);

2) не члени ООН, визнані хоча б одним членом ООН (Північний Кіпр визнаний Туреччиною, Китайська республіка (Тайвань) визнана 23 державами), Косово, Західна Сахара, Палестинська держава; Абхазія і Південна Осетія визнані Росією, Нікарагуа, Венесуелою та Науру;

3) визнані лише не членами ООН – Придністров'я, Нагірно-Карабахська республіка;

4) не визнані жодною державою – Сомаліленд.

До 1990 року виникло 9 існуючих до сьогодні незваних держав, а до 2008, коли Косово було визнане як незалежна держава, ще 6. Лише у 2014 році з'явилися дві самопроголошені республіки – ДНР і ЛНР, які належать до четвертої групи. Таким чином, посилення на те, що визнання Косово створило правовий прецедент і сприяло активізації сепаратистських рухів, не має вагомих підстав. За останні два десятиліття лише дві держави стали членами ООН у результаті успішного сепаратистського руху або конфлікту із материнською державою – Східний Тімор у 2002 р. та Південний Судан у 2011 р.

Брак міжнародного визнання не означає, що держава де-факто приречена на анархію або ж на міжнародну ізоляцію. Деяким із них вдається побудувати ефективні інститути, реалізувати політичні реформи, а іншим навіть вдається брати участь у міжнародних заходах. Хоча деякі держави де-факто, такі, як Тайвань і меншою мірою Північний Кіпр та Сомаліленд, частково інтегровані у міжнародну систему⁵, для більшості з них двері на міжнародну арену залишаються закритими.

Державами де-факто зазвичай вважаються території, що отримали фактичну незалежність, часто за підсумками війни, але яким не вдалося отримати міжнародного визнання. Вони можуть існувати тривалий час (два роки контролю над територією вважаються достатнім критерієм), апелювати до права народів на самовизначення та наполягати на своїй незалежності від материнської держави та сусідніх країн⁶. Ці утворення можуть мати низку атрибутів дер-

жавності, але вони не є членами клубу суверенних держав. Слід визнати, що на сьогодні такі квазі-держави не є поодинокими випадками у міжнародній системі і становлять серйозну загрозу регіональній і міжнародній безпеці: контрольована ними територія є потенційним джерелом поновлення збройного протистояння.

Хоча перші такі утворення виникли ще в середині ХХ ст., однак навіть на початку 2000-х років дослідники приділяли їм досить мало уваги. Зазвичай у ЗМІ та спеціалізованій літературі вони подавалися як криміналізовані території, що перебувають під контролем злочинних елементів⁷, виживають за рахунок розбою і контрабанди небезпечних товарів (наркотиків, радіоактивних матеріалів тощо)⁸. Але така ситуація має місце далеко не у всіх державах де-факто⁹. Хоча їх визначальними характеристиками є підпорядкування влади військовим ватажкам та розквіт організованої злочинності, особливо на ранніх етапах після проголошення незалежності, частина з них намагаються якомога швидше покінчити з анархією та стабілізувати ситуацію. Держави де-факто спроможні встановити ефективний контроль над територією, на яку вони претендують, створити хоча б рудиментарні державні інститути, а деякі навіть впровадити політичні реформи. Фактично брак визнання стимулює будівництво ефективних інститутів та реалізацію політичних реформ, оскільки це сприяє їх виживанню та легітимізує їх владу як всередині утворення, так і за його межами¹⁰.

Дослідники схильні розглядати держави де-факто як перехідну форму, що набуває незалежності де-юре або ж буде реінтегрована у материнську державу. На сьогодні відомі лише три приклади успішної реінтеграції військовим шляхом: у Росії (Чечня), Хорватії (Республіка Сербська Країна) і на Шрі-Ланці (Таміл-Ілам). Однак досвід останніх десятиліть свідчить, що держави де-факто – це не просто ефемерне явище, що зникне само по собі¹¹. Вони демонструють вражаючу живучість. Чотири держави де-факто у колишніх пострадянських республіках, як і Сомаліленд, проіснували більше двох десятиліть. А Північний Кіпр існує у такому статусі уже протягом чотирьох десятиліть. Цілком закономірно, що на сьогодні вони стали предметом досліджень не лише конфліктології, а й міжнародних відносин.

Зазначимо, що прагнення до міжнародного визнання не завжди є пріоритетом для самопроголошених держав. Їх лідери усвідомлю-

ють, що міжнародне визнання є малоімовірним, у найближчому майбутньому, і тому прагнуть мінімальної інтеграції у міжнародну систему як незвані чи частково визнані утворення. Вони сподіваються, що це покращить їх статус-кво та посилить їх фактичну незалежність у коротко- і середньочасовій перспективі, зробить міжнародне визнання більш ймовірним чи, у крайньому випадку, гарантуватиме міжнародний осуд насильницької реінтеграції з боку материнської держави.

На перешкоді примусової реінтеграції держав де-факто можуть стати міркування щодо мирного врегулювання конфлікту. Так усвідомлення лідерами сепаратистських рухів своєї слабкості і нездатності контролювати територію полегшує укладення мирної угоди, що закріплює певну ступінь автономності за повсталим регіоном¹². Однак навіть якщо керівництву таких держав вдалося створити ефективні управлінські інститути, встановити контроль над територією, заручитися підтримкою населення, вони все ще можуть бути зацікавлені у врегулюванні конфлікту і гарантувати повне виконання домовленостей через відсутність внутрішньої опозиції.

Трудність полягає у тому, що сецесіоністські рухи, які є досить сильними, щоб досягти фактичної незалежності і підтримувати її тривалий час, зазвичай мають підтримку держави-патрона. Таке втручання третьої сторони є однією з основних перешкод для розв'язання конфлікту¹³. Держава-патрон може накладати вето на будь-які мирні переговори та утруднити досягнення компромісного варіанту, оскільки це вимагає узгодження інтересів більшої кількості гравців. Одним із чинників, що пояснює тривалість громадянських воєн, є кількість залучених акторів: чим більше учасників, тим довше триває конфлікт. Це особливо справедливо у випадку, коли між учасниками відсутня згода, чітка структура та ієрархічне підпорядкування. Більше того, конфлікти, до яких залучено багато учасників, характеризуються як внутрішньо- так і міжгруповим насильством, динаміка якого є непередбачуваною, а досягнення остаточного рішення є нереалістичним завданням, оскільки важко дати відповідь на такі питання: хто з ким вестиме переговори, чи зможуть учасники переговорів переконати своїх послідовників тощо¹⁴.

За інших рівних умов конфлікт набагато складніше вирішити, якщо сецесіоністським рухам вдається домогтися фактичної неза-

лежності, особливо якщо вони здатні підтримувати її протягом тривалого періоду¹⁵. Перспектива міжнародного визнання та існування зовнішньої загрози є ефективними інструментами для забезпечення внутрішньої згуртованості у квазі-державих, але їх ефективність з часом зменшується за відсутності успіхів на цих напрямках, що збільшує ймовірність зближення з материнською державою.

Отже, керівництво невизнаних держав відіграє неоднозначну роль у врегулюванні конфлікту, зазвичай ускладнюючи досягнення рішення, яке б задовольнило обидві сторони. Крім того, основною причиною збереження нестабільності на постконфліктній території є інституційна слабкість регіону¹⁶. Без достатньої внутрішньої підтримки місцеві лідери не спроможні перемогти деструктивні сили, що виступають проти мирного рішення, їм також бракуватиме ресурсів для надання публічних послуг і відповідно легітимації мирної угоди серед населення, що збільшує ризик відродження насильницької фази конфлікту.

На думку Н. Касперсен, ізоляція чи ослаблення квазі-держав не є єдиною можливою відповіддю з боку материнської держави, оскільки сприяє відновленню протистояння і посиленню впливу держави-патрона¹⁷. Альтернативним варіантом є їх включення у переговорний процес, не лише заради зменшення жертв серед мирного населення, а й для посилення конструктивно налаштованих сил у цих утвореннях, які поступово створюють ситуацію, більш сприятливу для компромісу та досягнення стабільного врегулювання. Однак, на нашу думку, такий варіант розвитку подій можливий лише у тому випадку, коли квазі-державам вдалося створити ефективну систему управлінських інститутів. У протилежному випадку це призводить до зростання амбіцій військових ватажків та утруднює мирний процес.

Отже, на сьогодні, незважаючи на тривалу історію існування держав де-факто, ефективні міжнародно-правові, політичні, економічні чи будь-які інші засоби відновлення територіальної цілісності держав, на території яких вони виникли, відсутні. Насамперед це пояснюється незавершеністю реформування світового порядку, зумовленого зникненням зі світової арени одного з основного гравців біполярного світу – Радянського Союзу. Адже саме на території колишніх республік виникло чотири (без урахування ДНР і ЛНР) квазі-державних утворення, що належать до другої і третьої груп

невизнаних держав. По-друге, найчастіше такий феномен зустрічався на периферії світової політики і не викликав належної уваги з боку лідерів Західної Європи та США. Однак події 2014 року в Україні внесли значні корективи у діяльність регіональних і міжнародних організацій, військових союзів, зокрема НАТО. Це дає змогу об'єднати зусилля держав та міжнародних організацій і комплексно підійти до вирішення проблеми існування «заморожених» конфліктів, у тому числі до врегулювання ситуації в окремих районах Донецької і Луганської областей. По-третє, при розробці стратегій відновлення територіальної цілісності держави слід враховувати і чинники, що сприяють сецесіоністським рухам, зокрема: 1) наявність автономного статусу певної території; 2) компактність проживання лінгвістичних, етнічних, релігійних меншин; 3) розв'язання військового конфлікту з материнською державою, що мобілізує і радикалізує місцеве населення; 4) сприятлива геополітична ситуація (наявність сильної зовнішньої підтримки з боку держави-патрона, спільний кордон з нею); 5) зовнішнє втручання (міжнародні миротворчі операції). Нівелювати негативний вплив перших двох чинників покликана виважена етнонаціональна політика, спрямована на створення умов, необхідних для гармонійного розвитку української нації і національних меншин України, на консолідацію усіх етнічних складових українського суспільства.

1. *Меморандум* про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158 (дата звернення: 01.03.2017). 2. *Резолюція* ГА ООН от 27 марта 2014 г. № 68/262 «Территориальная целостность Украины». URL: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/68/262> (дата звернення: 01.03.2017). 3. *Договір* про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_098 (дата звернення: 05.05.2017). 4. *Keating J.* How to start your own country in four easy steps. URL: <http://foreignpolicy.com/2008/02/26/how-to-start-your-own-country-in-four-easy-steps/> (дата звернення: 01.03.2017). 5. *Berg E., Toomla R.* Forms of normalisation in the quest for de facto statehood // *International Spectator*. 2009. Vol. 44. №4. P. 27–45. 6. *Caspersen N.* The pursuit of international recognition after Kosovo // *Global Governance*. 2015. Vol. 21. №3. P. 393–412. 7. *Kolsto P., Blakkisrud H.* Living with non-recognition: State- and nation-building in South Caucasian quasi-states // *Europe-Asia Studies*. 2008. Vol. 60. № 3. P. 483–509. 8. *Berg E., Kuusk E.* What makes sovereignty a relative concept? Empirical approach to international society // *Political Geography*. 2010. Vol. 29. № 1.

P. 40–49. **9.** *Caspersen N.* Separatism and democracy in the Caucasus. *Survival*. 2008. Vol. 50. № 4. P. 113–136. **10.** *Caspersen N.* Unrecognized states: The struggle for sovereignty in the modern international system. Cambridge: Polity Press, 2012. **11.** *Broers L., Iskandaryan A., Minasyan S.* The unrecognized politics of de facto states in the post-Soviet space // *Caucasus Survey*. 2013. Vol. 3. № 3. P. 187–194. **12.** *Kasfir N.* Rebel governance: Constructing a field of inquiry / In Arjona A., Kasfir N., Mapilly Z. *Rebel governance in civil war*. New York: Cambridge University Press, 2015. P. 21–46. **13.** *Doyle M. W., Sambanis N.* International peacebuilding: A theoretical and quantitative analysis // *The American Political Science Review*. 2000. Vol. 94. № 4. P. 779–801. **14.** *Barter S. J.* The rebel state in society: Governance and accommodation in Aceh, Indonesia / In Arjona A., Kasfir N., Mampilly Z. *Rebel governance in civil war*. New York: Cambridge University Press, 2015. P. 226–245. **15.** *Kasfir N.* Rebel governance: Constructing a field of inquiry / In Arjona A., Kasfir N., & Mapilly Z. *Rebel governance in civil war*. New York: Cambridge University Press, 2015. P. 21–46. **16.** *Caspersen N.* Peace agreements: Finding solutions to intra-state conflicts. Cambridge: Polity, 2017. **17.** *Caspersen N.* Making peace with de facto states / In Riegl M., Dobos B. *Unrecognized states and secession in the 21st century*. New York: Springer, 2017. P. 20.

***Kresina Iryna, Stoyko Olena.* Territorial integrity of the state and prospects of unrecognized states**

Today, despite the long history of the existence of de facto states, there are no effective international legal, political, economic or any other means of restoring the territorial integrity of the states in which territory they arose. First of all, this is due to the incompleteness of the world order transformation, started after the disappearance on the world arena of one of the main players of the bipolar world – the Soviet Union. Indeed, there are four (without DNR and LNR) quasi-state education, belonging to the second and third groups of unrecognized states, on the territory of the former Soviet republics. Secondly, most often this phenomenon was met on the periphery of world politics and did not attract attention from the leaders of Western Europe and the United States. However, the events of 2014 in Ukraine have made significant adjustments in the activities of regional and international organizations, military alliances, in particular NATO. This enables to combine the efforts of the states and international organizations and to find the solution of the problem of «frozen» conflicts, including the settlement of the situation in certain districts of Donetsk and Luhansk oblasts. Thirdly, for restoring the territorial integrity of the state factors that contribute to secessionist movements should also be taken into account, in particular: 1) the existence of an autonomous status of a particular region; 2) compact living of linguistic, ethnic, religious minorities; 3) the military conflict with the parent state, that mobilizing and radicalizing the local population; 4) favorable geopolitical situation (the presence of strong external support from the patron state, the common border with it); 5) external interference (international peacekeeping operations). A balanced ethno-national policy aimed at creating the conditions necessary for the harmonious development of the Ukrain-

ian nation and national minorities of Ukraine, consolidating all ethnic components of Ukrainian society may reduce the negative influence of the first two factors.

Key words: territorial integrity, sovereignty, de facto state, secession, peaceful settlement.

УДК 321.01

В. О. КОТИГОРЕНКО

ПРОБЛЕМА ГІБРИДНОСТІ І НЕОБХІДНІСТЬ ДЕГІБРИДИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано інституціональні причини безперестанних спроб різних груп правлячого класу України змінити конституційну модель владно-політичних відносин у державі. Обґрунтовано авторську версію доцільності трансформації чинної парламентсько-президентської моделі в модель парламентсько-прем'єрську з обмеженими повноваженнями президента країни. Запропоновано способи вирівнювання умов участі політичних партій у виборах до парламенту та розподілі депутатських мандатів.

Ключові слова: політична влада, повноваження, президент, парламент, вибори.

Котигоренко В. А. Проблема гибридности и необходимость дегибридизации политической власти в Украине

Проанализированы институциональные причины непрекращающихся попыток различных групп правящего класса Украины изменить конституционную модель властно-политических отношений в государстве. Обоснованно авторскую версию целесообразности трансформации действующей парламентско-президентской модели в модель парламентско-премьерскую с ограниченными полномочиями президента страны. Предложены способы выравнивания условий участия политических партий в выборах в парламент и в распределении депутатских мандатов.

Ключевые слова: политическая власть, полномочия, президент, парламент, выборы.

Kotygorenko Viktor. The problem of hybridity and the need for dehybridization of political power in Ukraine

The paper analyses the institutional causes for the incessant attempts of various groups of the ruling class of Ukraine to change the constitutional model of political

---

© КОТИГОРЕНКО Віктор Олексійович – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України